

“Войната” за газа

КАВКАЗКИ ГАМБИТ

Проф. д-р Нина Дюлгерова

“Гамбит” е италианската дума за препъване. Освен това е термин от шахмата, който обозначава дебютна стратегия в играта, при която се жертват една или повече пешки, за да се получи възможност за атака. Международните отношения в съвременния свят могат да бъдат интерпретирани в контекста на тази италианска дума и шахматната стратегия.

Първото десетилетие на XXI век коренно се различава от досегашните времеви и пространствени параметри, определящи съдържателната характеристика на международния свят. В миналото остава стабилността на отношенията от времето на двуполусното противопоставяне между комунизма и демокрацията. Променящите се ситуации в икономическата, политическата и военната област са непрекъснати предизвикателства за установените след Втората световна война международни институции, механизми и международноправни норми на поведение. В XXI век се осъществява драстичната промяна, оказваща сериозно въздействие върху участниците, техните локални и глобални политики, както и върху динамиката на самите процеси. Датата 11 септември 2001 г., превърнала се в своеобразна граница между старото и новото време, поставя началото на два основни феномена, отбелязани с печата на глобалистиката – сигурността и енергетиката. Всеки един от тях е както самостоятелна тема и процес, така и тясно обвързан с другия. Тази симбиоза налага своя отпечатък върху всеки факт и явление в регионалното и глобалното пространство. Битката за азиатските стратегически суровини, която концентрира политическите, дипломатическите и военните енергии на водещите държави (САЩ и Русия), оказва съществено влияние върху акцентите и целите на такива международни организации като Организацията на обединените нации (ООН), Европейския съюз (ЕС), НАТО, ОССЕ. В индивидуален и комплексен план всеки един от тези субекти се сблъсква с предизвикателства, които преминават през широкия спектър

от кавказките неизвестни през засилващата се руска енергийна мощ до косовската независимост, очертаваща динамичните промени в международноправните параметри на политическата конюнктура.

* * *

В нощта на 7 срещу 8 август 2008 г. започва поредното летоброене в сферата на международните отношения. Радикалният опит на Грузия да реши своите “замразени” конфликти в Южна Осетия, а след това и в Абхазия¹, по категоричен начин поставя на дневен ред международноправните принципи, върху които се основава настоящият световен ред. Петдневната война на Тбилиси за отвоюване на Южна Осетия и възстановяване на грузинския интегритет се превърна в отправната точка на промяната.

Поредната акция на президента Михаил Саакашвили за консолидиране на грузинския интегритет е стимулирана от поведението на ключови фигури на американската администрация като държавния секретар Кондолиза Райс и заместник-помощника на държавния секретар на САЩ по европейските и евроазиатските въпроси Матю Брайза. Кондолиза Райс посещава Тбилиси на 10 юли 2008 г. по време на своята совалка Прага-София-Тбилиси, където се обявява за пореден път в подкрепа на планове за възстановяване на суверенитета на Грузия в двете сепаратистки републики. През същия месец Матю Брайза заявява в интервю за телевизия “Рустави-2”, че Вашингтон е удовлетворен от “политиката на мирно урегулиране”, провеждана от Тбилиси в Кавказкия регион, и възнамерява да продължи обсъждането на въпроса за предоставяне на Грузия на План за действие за членство в НАТО. На 4 август 2008 г. при посещението си в Сухуми Матю Брайза издига тезата за признаване на суверенитета на Нагорни Карабах след проведен там референдум. Преповеряването на Саакашвили на американската подкрепа за силово решение се оказва грешка².

За целенасочената подготовка на Грузия за предстоящата война свидетелства и приетото в навечерието на конфликта решение за увеличаване на пределната численост на професионалната грузинска армия с още пет хиляди души, както и на военния бюджет с още 210

¹ The Chronicle of a Caucasian Tragedy. // SPIEGEL Staff. 25.08.2008

² Krastev, I. Russia and the Georgia war: the great-power trap. <http://www.opendemocracy.net/article/russia-and-the-georgia-war-the-great-power-trap>. 19.08.2008; Miller, M. Geraldine Baum. Georgia President Mikheil Saakashvili's 'calculated gamble' // Los Angeles Times 12.08.2008

млн. долара. След като през юли 2008 парламентът в Тбилиси прие въпросните поправки, бюджетът на грузинското военно министерство достигна 1 млрд. долара (което се равнява на 7% от БВП, или на 20% от разходната част на държавния бюджет), а пределната численост на армията – 37 хиляди души, добре въоръжени и обучени с помощта на американски и израелски инструктори. Това обаче не се оказва достатъчно за постигане на поне частичен успех в сблъсъка с “демодираната и недисциплинирана” (според редица западни експерти) руска армия³.

Петдневният кавказки конфликт, който започна като грузинско-ожносетински и прерасна в руско-грузински, завършва с катастрофални за Тбилиси резултати. Значителна част от грузинската армия е извадена от строя, а флотът – потопен. Унищожени са редица военни бази и летища, а грузинските части претърпяват сериозни загуби в жива сила. В момента на прекратяване на военните действия Тбилиси контролира само половината територия на страната, а повечето грузински военни части са загубили връзка с командването. Икономиката на страната е парализирана, а обществото – потиснато от мащабите на поражението.

Убедителната военна победа на Кремъл очертава параметрите на геополитическите промени, както и границите в преговорите, предложенията и инициативите. Концентрирал дипломатическата енергия на САЩ, ЕС, НАТО и ОССЕ, както и регионалните организации на постсъветското пространство, кавказкият конфликт утвърждава няколко важни факта.

Планът Саркози-Медведев⁴, признаването от Русия на независимостта на Абхазия и Южна Осетия, както и последвалите ги многостранни и многоформатни срещи, ограничаващи се до войнствена риторика и отсъствие на реални санкции по отношение на Русия,

³ Friedman G. Georgia and Kosovo: A Single Intertwined Crisis. 25 August 2008 | 2028 GMT; Дюлгерова, Н. Грузия отвори широко кутията на Пандора – Дума, 28 август 2008; същата. Горещо лято за размразяване на “замразените” конфликти – Монитор, 12 август 2008, № 3299; Минчев, Р. Руската операция в Грузия. <http://bgnewsroom.com/singlevoice/?ID=211226.08.2008>;

⁴ Медведев после срещи с Саркози назвал шесть принципов урегулирования в Южной Осетии. http://www.newsru.com/russia/12aug2008/sarko_med1.html. 12.08.2008 “Първият е да не се използва сила; вторият е окончателно прекратяване на всички военни действия. Третият е свободен достъп към хуманитарна помощ; четвъртият – въоръжените сили на Грузия да се върнат към мястото на тяхната постоянна дислокация; петият – въоръжените сили на Руската Федерация да се върнат на линията, предшестваша началото на бойните действия и шестият – начало на обсъждането на въпросите за бъдещия статут в Южна Осетия и Абхазия и път за гарантиране на тяхната стабилна сигурност.”

доказва задълбочаващото се разминаване на действителността и съществуващите международноправни принципи. Не са случайни сравненията с периода на Студената война⁵, а така също и многобройните анализи, посветени на идеята за Студена война, но по нови правила и нова конфигурация.

За пореден път през 2008 г. на дневен ред е поставен въпросът къде започва суверенитетът и къде свършва легитимността на правото на самоопределение. Самоопределението е сложен, многостранен, понякога противоречив процес, при който отделянето и образуването на собствена държава е крайната му проява. В някои случаи, когато всички други мерки са изпробвани, отделянето е гаранция за оцеляване⁶. Косово, Абхазия и Южна Осетия са идентични казуси за изграждането на суверенни държави, които обаче не могат да съществуват без подкрепата на външна сила. Всяка една от тях притежава всички признаци на държавност, но частичното им признаване няма да им даде възможност за пълноценно участие в междудържавното общуване и следователно пълен суверенитет. Промяната в статута на Косово, Абхазия и Южна Осетия е доказателство за бумеранговия ефект на двойния стандарт относно принципите за суверенитета и териториалната цялост на държавите, от една страна, и правото на самоопределение, от друга страна. В този контекст могат да се разглеждат позициите на призналите Косово държави, които защитават териториалния интегритет на Грузия. Правопропорционална е позицията на Русия. Кремъл също аргументира своите позиции чрез международното право. Декларацията на ООН от 1970 г. за основите и принципите на международното право, регулиращи дружеските отношения между държавите, обяснява казуса, че всяка държава е длъжна да гарантира правата на живеещите на нейната територия народи, включително и правото им на самоопределение. Също така всички са задължени да уважават териториалния интегритет на такава държава, която гарантира тези права и има правителство, реално контролиращо цялата територия.

Косово продължава да бъде своеобразен тлеещ анклав в европейския континент, новият статут на Южна Осетия и Абхазия обаче решава проблем на Русия, но не и на Грузия и на нейните поддръжници,

⁵ Krastev, I. Russia and the Georgia war: the great-power trap.

<http://www.opendemocracy.net/article/russia-and-the-georgia-war-the-great-power-trap>.
19.08. 2008

⁶ Международное право – инструмент оформления принятых решений.
<http://newsarmenia.ru/analytics/20080901/41938507.html>. 01/ 09/ 2008

независимо от активната подкрепа⁷. Москва премахва буферната зона на своите кавказки граници и започва активно да изгражда свои военни бази там. Установяването на дипломатически отношения с двете републики на ниво посланици потвърждава политиката на Кремъл, насочена към реинтеграция на постсъветското пространство върху нови основи.

В периода след руско-грузинската криза регионалните организации като Шанхайската организация за сътрудничество (ШОС), Организацията на Договора за колективна сигурност (ОДКС), ОНД заемат неутрална позиция. Държавите членки на тези организации не признават двете нови южнокавказки републики, но не се обявяват и в подкрепа на Грузия. Държави като Казахстан и България предлагат да бъдат медиатори в урегулирането на грузинско-южноосетинския конфликт, а турската инициатива е за създаване на така наречената "кавказка платформа" за стабилност и сигурност. Според този план Армения, Азербайджан, Грузия, Турция и Русия трябва да подпишат съответен договор, гарантиращ мира в Кавказ⁸. Едва ли в близко бъдеще може да се очаква реализацията му, тъй като всички страни от региона са в състояние на студена или "гореща" война помежду си. Засилващият се през последните години прагматизъм обаче може да се окаже най-сигурния гарант. Анкара, също както и Москва, се нуждае от стабилност в Кавказ. От Азербайджан през Грузия за Турция минава основният поток енергоресурси чрез петролопровода Баку-Тбилиси-Джейхан и газопровода Баку-Тбилиси-Ерзерум. Турция се нуждае от стабилен Кавказ не само по икономически съображения. Анкара се подготвя за сериозно изостряне на ситуацията по границата с Ирак след изтеглянето на американските войски от страната. Кюрдистан, който се очаква да се отдели от Ирак, също би могъл да предяви правата си върху турските територии, населени с кюрди. Несигурни северни и южни граници не са в плановете на Турция. Това оказва влияние и върху промяната на отношенията ѝ с нейния постоянен противник Армения⁹.

САЩ са пред труден избор. Не е случайна острата реакция на Вашингтон на руската реакция на грузинското нападение срещу Южна Осетия, която се засилва след признаването от Москва на

⁷ DECISION No.861. INCREASING THE NUMBER OF MILITARY MONITORING OFFICERS IN THE OSCE MISSION TO GEORGIA 728th Plenary Meeting PC.Journal No. 728, Agenda item 1.PC.DEC/861 Organization for Security and Co-operation in Europe http://www.osce.org/documents/pc/2008/08/32615_en.pdf 19 August 2008.

⁸ О визите Министра иностранных дел России С. В. Лаврова в Турцию.

<http://www.parlcom.ru/index.php?p=MC83&id=24690> 4.09.2008

⁹ Пак там.

южноосетинската и абхазката независимост. Осуетяват се плановете за пълното обкръжаване на Русия с помощта на НАТО на Кавказ и Украйна и превръщането на Черно море в американско езеро¹⁰. Поставя се под въпрос основната цел на Вашингтон през целия XX век – чрез военни средства да се попречи на която и да е сила да доминира над евразийската континентална маса. Поражението на Германия във Втората световна война и на СССР в Студената война създават измамната сигурност, че въпросът с господството над Евразия е решен. Това концентрира американските усилия върху основния приоритет – поражението на ислямския радикализъм¹¹. Сега обаче нещата се променят и Вашингтон трябва да реши кой от двата процеса е по-опасен за него – позициите ѝ в ислямския свят или опитите за възстановяване на руското влияние в постсъветското пространство.

Проблемите на Вашингтон се увеличават и от засилващата се активност на Москва в регионален и глобален план. Планът Медведев, който анализатори много бързо прекръстиха в доктрината “Медведев”, очертава новите акценти на световния ред и очакваната промяна в международната конфигурация. В Евиан (Франция) руският президент предлага конкретни принципи за нов Договор за европейска сигурност. Те се основават на отказ от конфронтационна риторика и рефлексите на “съветологията”. В контекста на кавказката криза Медведев предлага нова архитектура на сигурността, доказателство за което е фактът, че една малка държава като Грузия може да дестабилизира света. Алтернативата е договаряне в сферата на сигурността с конкретно предложение към САЩ за сключването на нов руско-американски договор по ядреното разоръжаване. Новият договор за европейска сигурност трябва да следва принципа на трите “не” – да не се гарантира сигурността на държавата за сметка на сигурността на други страни; да не се допускат в рамките на военни съюзи или коалиции действия, които биха отслабили единството на общото пространство на сигурността; да не се позволява развитието на военните съюзи да се осъществява за сметка на сигурността на другите участници в Договора¹². Интернационалният характер на актуалните проблеми в политиката и икономиката изискват промяна на глобалната финансова архитектура и създаване на нови международни институции,

¹⁰ Ланфленд Дж. Заместник-директор на института за демокрация и сътрудничество, Париж. Русия осуети плановете на САЩ в Кавказ. Програма Время, ОРТ, 28.08.2008.

¹¹ Фридмън Дж. Доктрината Медведев и стратегията на САЩ, Геополитика, бр. 8/2008, с. 70.

¹² Мир нуждае се в спрочном ремонте.

<http://www.interfax.ru/politics/txt.asp?id=38002> .08.10. 2008 года 16:20

гарантиращи стабилност¹³. В тази посока руският президент приема и идеята на френския президент Никола Саркози за създаването на общо икономическо пространство на Европейския съюз – Русия. Включването на такива силни икономики като Китай, Индия, Бразилия, Мексико и ЮАР може да се осъществи чрез формирането на нови финансови центрове и силни регионални валути.

* * *

Машабните планове на Русия са в унисон с нейното засилващо се самочувствие, но и с новите акценти на съвременния свят. Грузинската криза излиза извън рамките на регионалните конфликти. Като част от евразийското пространство, което съсредоточава глобалното противоборство, териториалните проблеми на Тбилиси се превръщат в катализатор на процесите. След разпадането на СССР Грузия преминава през дългия път на историческата емоция, на отказа от приемане на променящите се реалности и на стремежа към реализирането на неосъществими, а също така и пагубни за грузинското общество, цели.

Пред света стоят нови предизвикателства. Международният ред, изграден след Втората световна война, основаващ се на идеологията и биполярното начало, изчерпа вече своето съдържание. Все повече се засилват двупосочните процеси – икономическа глобализация и политическа фрагментация. Международната сигурност, както и изграждащата се нова система на международни отношения, очертават новите прагматични параметри и механизми, основаващи се през следващите десетилетия върху решаващия енергиен фактор. През него преминава и политическата дискусия за суверенитета и легитимността в глобален и регионален план като активна индикация за промените и новите акценти на световния ред.

¹³ Пак там.